

УДК 007:304:659.3

Бідзіля Ю. М.,

*д-р наук із соц. комунікацій, професор кафедри журналістики,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна*

МЕДІА ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКАРПАТТЯ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Автор розглядає інформаційне поле Закарпаття крізь проблеми формування етнічної та громадянської ідентичності мультинаціональної аудиторії найзахіднішої області України. Специфіка мас-медіа цього регіону, як складової загальнодержавного інформаційного простору, зумовлена тим, що місцеві ЗМК вдовольняють інформаційні потреби не лише українською, але й угорською, румунською, російською, ромською, німецькою, словацькою та іншими мовами. Одночасно закарпатська аудиторія, проживаючи в прикордонні, володіючи кількома мовами, має вільний доступ до будь-якого інформаційного продукту чотирьох країн ЄС, з якими межує область. Широка палітра державних та недержавних медіа покликана сприяти формуванню у жителів Закарпаття почуття не лише причетності до своєї етнічної групи, але й громадянської (державної) ідентичності. Однак, на думку автора, через поширення деструктивних матеріалів, розповсюдження інформаційних міфів, як в українських, так і закордонних ЗМК, надумано формується стійкий сепаратистський образ регіону. Розв'язання цих проблем автор бачить у створенні в Україні чіткої медіасистеми та вироблення державної інформаційної стратегії, зокрема в поліетнічних прикордонних регіонах.

Ключові слова: інформаційний простір, мас-медіа, полінаціональне інформаційне поле, етнічні ЗМК, етноідентичність, громадянська ідентичність, міжкультурна комунікація.

Bidzilya Yu.,*Ph.D. in social communication, professor of the Department of Journalism,
State University «Uzhgorod National University», Uzhhorod, Ukraine*

THE MEDIA OF THE MULTINATIONAL TRANSCARPATIA: THE PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE ETHNIC AND CIVIL IDENTITY

The article studies the Transcarpathian information space taking into consideration the problems of the formation of the ethnic and civil identity of the multinational audience of Ukraine's most western region. The given regional

information space as a component of the nation-wide information space owes its peculiarity to the fact that the local media are satisfying the information needs not only in Ukrainian, but also in Hungarian, Romanian, Russian, Romani, German, Slovak, and other languages. At the same time, living in the border area and speaking several languages the Transcarpathian audience has free access to the information spaces of any of the four neighboring EU member countries. The wide range of state and non-state media are called to favor the Transcarpathian population's affiliation not only to their ethnic group but also to their civil (state) identity. However, according to the author, due to the share of destructive materials and informational myths in both Ukrainian and foreign media, a solid separatist image of the region is being formed intentionally. To the author's mind, these problems can be solved by the creation of a clear media system in Ukraine and development of a state information strategy, in particular, in multinational border areas.

Key words: information space, mass media, multinational information field, ethnic media, ethnic identity, civil identity, intercultural communication.

Постановка проблеми. Інформаційний вплив на кожного громадянина і суспільство загалом у нинішніх умовах усе більше посилюється, нерідко набуває деструктивно-патогенного характеру, породжуючи некеровані процеси, зокрема й на рівні етнічної та громадянської ідентифікації. Технологічні досягнення останніх десятиліть у галузі медіакомунікації, що спричинили кардинальні перетворення у суспільній свідомості, змусили науковців активно досліджувати ці процеси. Незважаючи на те, що скептики прогнозують чи не зникнення традиційних ЗМК через появу інтернету та соціальних мереж, вони все ж відіграють вагомий роль у формуванні суспільної свідомості. Цей процес особливо актуальний для аудиторій старшого та середнього віку на території пострадянських держав. Навіть більше, народонаселення, яке світоглядно сформувалося в так званих соціалістичних умовах, звикло беззастережно вірити тому, що друкується в газетах, передається в ефір електронними медіа й цей стереотип навряд чи вдасться подолати найближчим часом. «Певні ідеї, судження, концепції, тобто пропагандистська інформація, знаходять своє втілення у відповідних журналістських формах. Їх засвоює аудиторія, внаслідок чого ми досягаємо певного духовного ефекту у вигляді зміни чи посилення відповідних поглядів, думок, настроїв і психологічних установок, інакше кажучи, готовності діяти відповідно до проповідуваних ідей. І як результат — відповідний «поведінковий» ефект, тобто зміна поведінки конкретної

людини чи групи людей. Отож журналіст впливає на стан конкретних справ шляхом впливу на свідомість, на переконання аудиторії» [1, с. 19–20]. У цьому контексті видається слушною думка науковця В. Різуна про те, що «індивідуальна поведінка людини детермінована позиціями певних соціальних груп, масовою свідомістю та культурою. Плюралістична система ЗМК лише варіює цю детермінованість, а не відмінняє її. Ця система замінює одну масу лише багатьма масами (масовими рухами і на її основі різними партіями, групами, організаціями), роздрібнює суспільство на різні соціальні групи, створюючи ілюзію повної індивідуальної свободи та індивідуального вибору людини. Але існування багатьох мас і є відносно демократичною основою життя суспільства та людини. Правда, й тут є певна критична межа цього процесу: чим більша суспільна роздрібненість — тим ближча деградація суспільства як єдиного організму» [2, с. 16].

Дослідники-етнологи визначають, що «нація є соціокультурною, економічною, політичною та комунікативною єдністю людей, що забезпечує їм цивілізоване життя в межах світової спільноти. Нація створює життєздатне суспільство й державу, які гарантують його безпеку та життєві інтереси. У сучасному світі саме нація виконує функцію носія мети (національна ідея) розвитку суспільства в цілому». Проте важливо, що ті чи інші зміни у формулюванні мети існування та поступу нації можуть призвести (і призводили) до загострень у міжнародних відносинах, міжнаціональних конфліктів або й кривавих війн (націонал-соціалізм). Нація у сучасному розумінні як громадянська та політична спільнота — це досить численне об'єднання людей, що в цілому піднялося до стану політичного життя і має волю до суверенного буття й розвитку [див. дет.: 3, с. 28].

Проте якщо вплив медіа на політичні, економічні процеси в суспільстві достатньо часто є предметом наукових студій, то роль комунікації й самих ЗМК у формуванні етноїдентичності громадян та впливі на неї залишається на периферії журналістичкознавчих досліджень. Ця тема актуальна ще й з огляду на три важливі аспекти: 1) у новітніх медіа етнічна тематика дедалі більше набуває домінантного характеру; 2) зацікавлення ЗМК згаданою проблемою здебільшого спричинене не інтересом до специфіки культури народів, що проживають поруч, а виникненням локальних міжетнічних конфліктів або їх латентною стадією; 3) зростання впливу медіа на суспільство в умовах глобалізації — з одного боку, та національного ренесансу — з іншого, ставить перед

владою завдання завчасно й виважено реагувати на потреби суспільства в управлінні та коригуванні етнонаціональної політики держави.

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб шляхом аналізу інформаційно-комунікаційної ситуації одного з мультикультурних регіонів України виявити основні причини й проблеми формування етнічної та громадянської ідентичності серед представників різних національностей, що проживають на Закарпатті, з'ясувати, яким чином медіа та інформаційна політика держави можуть сприяти вирішенню цього питання.

Результати дослідження. ЗМК швидше реагують на проблеми загострення міжетнічних взаємин, ніж спеціальні органи державної влади з питань міжнаціональних відносин та прав національних меншин. Навіть гірше, чиновники не встигають вчасно реагувати на гострі етнополітичні ситуації, інформація про які вже оприлюднена в українськомовних (російськомовних) медіа, не кажучи вже про реляції, що з'являються в етнічних ЗМК України та закордоння. Донедавна полікультурне Закарпаття, що межує з чотирма державами ЄС, було чи не зразком етнотолерантності, однак незнання місцевих реалій, відсутність чіткої стратегії у галузі національно-інформаційної політики та освіти перетворює область в поле гарячих дискусій, дає підстави урядовцям сусідніх держав звинувачувати Україну в дискримінації громадян за національною ознакою. Сучасні умови складаються таким чином, що процес підтримання, а часто й формування етнічної та громадянської ідентичності через мас-медіа нерідко прямо чи опосередковано впливає на політичні симпатії та поведінку людей, спонукаючи їх до певних дій. До прикладу, у період передвиборчої президентської кампанії 2004 року спостерігалася нечувана активність угорськомовного населення Закарпаття та підтримка кандидата В. Ющенка. До того часу угорці краю переважно вирізнялися політичною байдужістю, а значна частина керівників різних ланок, угорців за походженням, підтримувала провладні партії. Безперечно, така позиція зумовлена історичною пам'яттю угорського етносу, який зазнав переслідування та репресій у перші роки після встановлення радянської влади на Закарпатті, та й тим, що угорськомовні газети «Kárpáti Igaz Szó» («Карпатське слово правди», орган Закарпатської облради та обласної адміністрації), «Notármenti szociáldemokrata» («Прикордонний соціал-демократ», заснований Закарпатським бюро обласного комітету СДПУ (о)) подавали інформацію однобічно. Кардинальну роль

у зміні ставлення угорців Закарпаття до політичної ситуації в регіоні та до тогочасної влади держави загалом відіграла угорськомовна газета «Kárpátalja» («Закарпаття», засновник — однойменне угорське товариство). Принагідно зауважимо, що решта угорськомовних газет («Beregí hírlap» («Вісник Берегівщини»), «Nagyszőlős-vidéki hírek» («Новини Виноградівщини»), «Ungvári vidéki hírek» («Вісті Ужгородщини») подавали інформацію крізь провладну призму. Подібна ситуація була характерна й для інших національних меншин краю, де значну роль відігравали такі часописи, як перша румунськомовна газета на Закарпатті «Arşa» («Апша», засновник — Товариство «Дачія»), журнал словаків України «Dôvera» («Довіра», засновник та видавець — Закарпатське культурно-просвітнє товариство словацьких жінок «Довіра»), циганська газета «Романі Яг» («Ромська ватра», заснована ромським культурно-освітнім товариством «Романі Яг») та інші.

Згодом іще більший вплив на угорський етнос області мала рідномовна недержавна преса в період парламентських та місцевих виборів 2006 року. Завдяки періодиці й роботі національно-культурних товариств «угорська меншина в Закарпатті дістала можливість бути гідно представленою в місцевих органах влади в місцях компактного проживання виборців» [4, с. 293].

Провівши опитування 100 осіб серед представників різних національностей Закарпаття віком від 18 до 70 років (українці — 50, угорці — 15, румуни — 10, росіяни — 10, словаки — 5, роми — 5, євреї — 5), ми отримали цікаві результати щодо інтересу до регіональних газет та симпатій до політичних сил, що претендували на обрання до парламенту в 2012 році, крізь національну призму. 88 опитаних вважали, що матеріали, присвячені етнонаціональним, культурним та історичним проблемам, ґрунтовніше розглядаються в друкованих ЗМК краю, ніж на радіо, телебаченні чи в інтернеті. І це при тому, що Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія (телеканал «Тиса») має супутниковий сигнал і 24-годинний ефір. Окрім того, за даними управління у справах преси та інформації Закарпатської ОДА, уже станом на грудень 2006 року в Закарпатській області зареєстровано 77 місцевих телерадіоорганізацій: 6 організацій ефірного телебачення, 5 організацій ефірного радіомовлення, 3 організації проводового радіомовлення, 3 ефірно-кабельні ТРО (1 — МІТРІС, 2 — «Телесело»), 60 організацій кабельного телебачення. Проте охоплення ефіром населення області телерадіопрограмами ЗОДТРК (телеканал «Тиса») становило приблизно

30 %. Із списку 60 запропонованих нами місцевих газет, що більш-менш систематично випускаються, реципієнтами було визнано такими, що регулярно й неупереджено висвітлюють проблеми національних меншин краю, близько двох десятків: «Новини Закарпаття» — 71, «Kárpáti Igaz Szó» — 69, «Старий замок–Паланок» — 65, «Закарпатська правда» — 60, «Трибуна» — 42, «Вісті Ужгородщини» (угорськомовний дубляж — «Ungvári vidéki hírek») — 35, «PIO» — 30, «Срібна Земля» — 22, «Kárpátaljai szemle» («Закарпатський огляд») — 21, «Фест» — 18, «Новини Виноградівщини» («Nadyszőlős-vidéki hírek») — 18, «Дружба» — 11, «Романі Яг» — 17, «Beregi hírlap» («Вісник Берегівщини») — 15, «Nyomkereső» («Слідопит») — 15, «Maramureşenii» («Мараморошці») — 10, «Християнська родина» — 5, «Відомості міліції» — 5, «Podkarpatský Slovák» («Підкарпатський словак») — 4.

Але ніхто з опитаних представників національних меншин не хотів, щоб більшість у Верховній Раді дістало ВО «Свобода». Серед основних причин — радикальні гасла представників цієї політичної сили, занепокоєння їхньою національною політикою після приходу до влади. Серед реципієнтів-українців «Свободу» підтримало двоє (4 %). Водночас лише 30 % опитаних представників російського етносу вважали, що російська мова має бути законодавчо визначеною другою державною, тільки 10 % опитаних закарпатських росіян підтримали Закон «Про засади державної мовної політики». Натомість 66 % реципієнтів угорського походження вважали, що в місцях компактного проживання згаданий закон має бути впроваджений.

Погоджуючись із думкою, що медіа «здатні замовчувати політичні факти, применшувати їх значення, відвертати увагу людей від тих чи інших подій, використовуючи різні сенсації, скандали, шоу тощо, замовчуючи або виключаючи зі сфери суспільних дискусій і політичних рішень певні теми, події, факти» [5, с. 55], зауважимо, що Україна за роки незалежності так і не спромоглася виробити інформаційну стратегію, ані щодо підтримки виробника власного медіапродукту, ані щодо забезпечення національного простору від зарубіжної інформаційної стратегії.

В умовах глобалізаційних процесів в інформаційному просторі, коли замисел побудови інтернаціонального суспільства зазнав невдачі, а своєрідний ренесанс медіа національних меншин, зокрема і в Україні, набирає усе більшого розмаху, тема нашого дослідження не лише набуває актуальності, а й має превентивний характер щодо відповідних

потенційних проблем в українському суспільстві. Особливо з огляду на те, що останнім часом проблеми етнонаціонального характеру постають у все гостріших формах, і не лише через заяви національно-культурних товариств та їхніх ЗМК, а й тому, що такі питання стають джерелом інформації для різних медіаредакцій, зокрема тих, що глибоко не вникають або з деяких причин не хочуть вникати у сьогочасну суть та причини конкретної етнічної проблеми й продовжують експлуатувати суспільно усталений стереотип. У зв'язку з цим нам видається слушною думка американського журналістикознавця Джеймса Лалла про те, що будь-яка держава прямо чи опосередковано поширює медіаідеологію, створюючи своєрідну гегемонію. «Інформаційні повідомлення, прихильні до ідеології існуючого ладу, продукуються школами, бізнесом, політичними організаціями, профспілками, релігійними конфесіями, військом та мас-медіа. Всі вони зливаються в єдиний потік. Цей процес взаємного підсилення й артикулювання ідеологічних впливів становить суть гегемонії... Тож найпотужнішим впливом мас-медіа є те, як вони майже непомітно формують сприйняття їхніми аудиторіями своїх суспільних ролей та своєї повсякденної діяльності. Цей ефект суспільного «умагістралення» досягається головним чином тим способом, у який повідомлення мас-медіа вписуються в рамки дійсності» [6, с. 50–51].

Віддаючи належне глибоким аналітичним міркуванням Джеймса Лалла щодо суспільного «умагістралення» аудиторії через медіа, не можемо не зауважити, що саме через ЗМІ, а в нашому випадку через етнічні, значною мірою формується у людей специфічне сприйняття світу крізь етнонаціональну призму. Тому не варто забувати про кардинальні висновки Маршалла Мак-Люена в його «Галактиці Гутенберга», що, з одного боку, «друк привів до однорідності націй і державного централізму, але також до індивідуалізму та протидії державі...; первісно метою друку було перетворення національних мов на засоби масової інформації, які мають таке велике значення для держави» [7, с. 307].

Науковці сходяться на думці, що більшість етносів пережили (ми б уточнили — переживають) суттєву трансформацію способу свого буття в умовах інформаційного суспільства. «Майже в усіх західних... концепціях інформаційне суспільство розглядається головним чином як антитеза трудового суспільства, як його заперечення і зовсім новий етап у соціально-економічному розвитку суспільства» [8, с. 97].

У майбутньому доля будь-якого суспільства залежатиме від здатності керувати інформацією та засобами масового комунікування, причому це стосується як глобальної інформації, так і інформації, що продукуватиметься усередині країни. Особливої ваги ця теза набуває в багатонаціональних державах. Непродумані дії, у тому числі й політиків, можуть викликати непередбачувані процеси. Частково така ситуація створюється в Україні в результаті прийняття Закону «Про засади державної мовної політики», відомого в Україні як Закон «Про регіональні мови».

Нинішні етнополітичні обставини у світі значно похитнули ідею побудови безпечних мультикультурних суспільств. Це яскраво засвідчують виступи «нових» громадян у Франції, неспокійна етнополітична ситуація в Німеччині, активізація неофашистського руху в Росії, мотиви розстрілу Брейвіком молоді в Норвегії. Чи не найтрагічнішими подіями сучасності обернулася невиважена етнонаціональна політика та міжкультурна комунікація в экс-Югославії та пропаганда російської інформаційно-політичною машиною міфічного «руського міра» на сході України.

Зміна суспільно-політичної ситуації в Україні за останні 26 років значною мірою вплинула на інформаційну політику ЗМІ нашої держави. Крах монопольної системи влади у друці, поширенні інформації, які були чітко вмонтовані в державно-комуністичну структуру управління, призвів до того, що український медіаринок, зокрема друкованих ЗМК, розпався на низку самостійних видань, засновниками яких поряд із державою стали політичні партії, національно-культурні товариства, релігійні організації, комерційні структури й окремі особи. Збільшення кількості друкованих видань, особливо в регіонах, не покращило якості інформаційного продукту, навіть більше — зменшився сукупний тираж газет і журналів. До прикладу, якщо в середині 80-х років минулого століття на Закарпатті виходили 3 обласні газети («Закарпатська правда» — українською мовою та дубляж російською; «Kárpáti Igaz Szó» — угорською, «Молодь Закарпаття» — українською та дубляж («Kárpátalja Ifjúság») — угорською) і 13 районних часописів (сукупний тираж близько 500 000 примірників), то вже станом на листопад 2001 року в Управлінні у справах преси та інформації Закарпатської облдержадміністрації зареєстровано і перереєстровано 227 періодичних видань. Наймолодшими на той час друкованими органами в краї були перша румунськомовна газета на Закарпатті після проголошення незалежності «Arşa» («Апша») та українськомовні

«Демократичний союз», «Студень» і «Нова свобода». З різною періодичністю та з перервами в області у цей час виходить друком близько 127 видань, регулярно друкуються 65 (загальний наклад становить майже 308 000 примірників). Серед них: українськомовних — 56 (загальний наклад — орієнтовно 278 700 примірників), угорськомовних, у тому числі й дубляжі, — 9 (загальний наклад — майже 26 500 примірників), російськомовних — 1 (наклад — 2000 примірників), словацькомовних — 2 видання (наклад — 1500 примірників), ромсько-українсько-угорськомовних — 1 (наклад — 2500 примірників), румунськомовних — 1 (наклад — 1000 примірників).

У 2014 році на Закарпатті зареєстровано та перереєстровано майже 300 періодичних видань. Аналіз доводить, що за останні роки в області значно розширено інформаційний простір для висвітлення життя національних меншин краю: зареєстровано 20 періодичних видань угорською (із дубляжами), 5 — російською, 4 — ромською, 4 — русинською, 3 — румунською, 3 — словацькою, 1 — німецькою, 49 — двома та більше мовами. За підтримки місцевих державних бюджетів видаються угорськомовна газета «Kárpáti Igaz Szó» та регіональний часопис румунською мовою «Maramureşeni». Більшість національно-культурних товариств на Закарпатті мають свої періодичні видання. В газетах як обласного, так і районного рівня систематично випускаються тематичні сторінки під рубриками «В національно-культурних товариствах», «Срібна земля — рідна земля», «Закарпаття багатонаціональне» тощо.

Натомість загальнодержавні медіа частіше оприлюднюють інформацію про Закарпаття, яка близька до сенсаційної: вбивство кримінального авторитета на прізвище Геша, руйнівні повені, вбивство відеооператора місцевої телерадіокомпанії, арешти міського голови Ужгорода С. Ратушняка, голови обласної адміністрації І. Різака, скандальні вибори мера Мукачева, загадкова смерть ректора Ужгородського національного університету професора В. Сливки, підземна нелегальна вузькоколійка між українським Ужгородом та словацьким Вішнім Немецкім, катастрофа українського гелікоптера, що незаконно опинився на території Словаччини, кримінальні розбірки на Драгобраті, контрабанда на українсько-угорському та українсько-словацькому кордонах, стрілянина представників закарпатського осередку «Правого сектора» в Мукачеві тощо. До прикладу, в «Дзеркалі тижня», яке, за нашими підрахунками, найчастіше серед загальнодержавних

друкованих медіа звертається до закарпатської тематики, упродовж 2003–2006 років уміщено 28 матеріалів, де крайова проблематика представлена крізь призму конфліктів, криміналу й скандалів. Промовистими є й назви матеріалів: «Умовний строк за вбивство офіцера міліції» (31 жовт., 2003), «Зачистка Мукачєвого» (19 берез., 2004), «Особливості регіону: арешт журналіста, самогубство ректора...» (28 трав., 2004), «Ревізія однієї ревізії, або куди поділося гасло закарпатського сепаратизму?» (18 черв., 2004), «Смерть ректора УжНУ — запитання без відповідей» (2 лип., 2004), «П'ятнадцять років за організацію вбивства» (1 квіт., 2005), «Премікс» пахне... криміналом» (15 квіт., 2005), «Бандитам свободу» (14 жовт., 2005), «Васал мого васала» (21 жовт., 2005), «Венеціанські заробітки для закарпатських остарбайтерів» (23 черв., 2006), «Ужгородський Бєслан», що не відбувся. Два роки по тому» (15 груд., 2006).

Пізніше медіаобраз Закарпаття на шпальтах загальноукраїнських видань та державному ефірі постає як унікальний туристичний, але кримінально небезпечний регіон, де більшість населення живе за рахунок контрабанди та прагне вийти зі складу України. Про це переконливо свідчать заголовки матеріалів у «Дзеркалі тижня»: «Закарпаття: територія абсурду і трагедій» (25 черв., 2010), «Історія антагонізму» (25 черв., 2010), «Помста по-закарпатськи» (6 квіт., 2012), «Пасивний Ужгород» (29 листоп., 2013), «Сектор революційного беззаконня» (28 берез., 2014), «Дорожні бунти по-закарпатськи» (8 серп., 2014), «На Закарпатті вилучили партію контрабандних сигарет на 1,5 млн. євро» (18 лип., 2015); газеті «День»: «На Закарпатті — чергова повинь від «лівої» горілки» (12 берез., 2002); у «Високому замку»: «СБУ знайшла на Донеччині та Закарпатті схованки з мінами та гранатометами» (16 листоп., 2015), «Сільський голова повісився на Закарпатті після виборів» (26 листоп., 2015), «На Закарпатті затримали «батька» сигаретної контрабанди» (24 січ., 2016) тощо.

Заради об'єктивності зауважимо, що «Дзеркало тижня», на відміну від більшості всеукраїнських громадсько-політичних видань, зверталось й до складних проблем національної ідентичності на Закарпатті: «Освіта для меншин: ідентичність плюс інтеграція» (22 серп., 2008), «Кроки назустріч ромам» (15 листоп., 2013), «Закарпаття від краю до Краю» (17 жовт., 2014). Зокрема, Олена Розвадовська, автор останнього матеріалу, об'єктивно зауважила, що «на тлі російського вторгнення і проведення АТО справді активізувалися представники

«закарпатських русинів» і «закарпатських угорців», чимало яких на Закарпатті не живуть, але заявляють, що представляють 90 % населення регіону. Головна їхня претензія до української влади — «геноцид» національних меншин Закарпаття та невизнання результатів референдуму 1991 р. в області про автономію регіону. Закарпатські сепаратисти розраховують на підтримку РФ й угорської ультраправої партії «Йоббік», яка активно пропагує ідею «Закарпатської угорської автономії».

Одночасно журналістка виявила в угорськомовному Берегові, де вулиці І. Зріні та М. Верешмарті перетинають вулицю Б. Хмельницького, яскравий приклад української громадянської ідентичності, коли троє угорськомовних хлопців, «фарбують перила на невеличкому мосту в синьо-жовтий і при цьому мадярською мовою обговорюють, як це зробити якомога рівніше» (Дзерк. тиж. — 2014. — 17 жовт.). Однак у загальнодержавній періодиці нечасто вміщуються матеріали, які глибинно та вдумливо, без пошуку сенсаційності, висвітлюють специфіку та проблеми національної й громадянської ідентичності на Закарпатті.

Не прикрашаючи інформаційну ситуацію в краї, розуміючи її недосконалість, все-таки зауважимо, що місцеві ЗМК, особливо ті, що є органами національно-культурних товариств, більш зорієнтовані на проблеми виховання етнічної свідомості та міжнаціональної комунікації. За нашими спостереженнями, за всі роки незалежності державні обласні видання (друкуються, переважно, тричі на тиждень) упродовж тижня вміщують бодай один матеріал, присвячений етнічним меншинам краю або транскордонному співробітництву. Часописи, засновниками яких є приватні фірми, у більшості випадків, не мають системності щодо такої тематики та вміщують відповідні матеріали спорадично. Етнічні ж медіа Закарпаття — органи національно-культурних товариств — проблемам культури, збереження та відродження традицій свого народу відводять від третини до половини газетної площі. Яскравим прикладом цього є ромське видання «Романі Яг», німецьке «Wiedergeburt» («Відродження») та єврейське «Эхо». Останнє хоч і друкується російською мовою, проте тематично, безумовно, спрямоване на виховання етнічної свідомості. Про це яскраво свідчать назви публікацій: «В нашей библиотеке» (про бібліотеку єврейського товариства «Хесед Шпіра»), «Долгожданная новинка! В библиотеку Хэсэда поступила уникальная книга — «Песня песен», изданная в Ерусалиме в количестве всего 550 экземпляров» (Эхо. — 2004, №1). Циганське видання «Романі Яг», вшановуючи героїв Красного поля, які загину-

ли, захищаючи Карпатську Україну, подає матеріал «Ромський казкар про героїв Красного поля» (Ром. Яг. — 2004. — 24 берез.), пропускаючи й такий історичний факт крізь етнонаціональну призму.

На жаль, мусимо констатувати, що загалом в Україні впродовж десятиліть лише декларувалася необхідність чіткого вибудовування медіасистеми держави, яка б в повній мірі відповідала запитам суспільства, що слугувало б основним чинником забезпечення інформаційної безпеки. В останні ж роки український споживач інформації опинився в умовах поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, комп'ютерної злочинності та тероризму, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, а також поширення майже чи не конфіденційної інформації, що є власністю держави. Натомість через медіа сусідніх держав нав'язувалася думка, що довкола українських кордонів стоять сильні держави з чіткою системою суспільних правил, стабільного економічного порядку та загальнолюдських цінностей. Усе це призвело до деформації інформаційної уяви про державні цінності, національну гідність, регіональне достоїнство та власну значущість. Якнайбільше ця проблема виявилася в тих регіонах, що знаходяться на прикордонні, які мають змогу отримувати інформацію не лише з українських джерел. Процедура руйнування радянської системи ЗМК в Україні аж ніяк не передбачила вибудовування нового, якісно модерного ладу національних медіа. Натомість українські медіа отримали розважальну нішу, а медіа сусідніх з Україною держав оволоділи інформаційно-аналітичною заглибиною. Таким чином, почалася руйнація традиційної, хоч і недосконалої системи ЗМК в Україні. Усе це призвело до того, що найбільш важливу інформацію, принаймні в прикордонних регіонах держави, споживачі отримували крізь призму інформаційної політики сусідніх держав, із їхніх медіа-джерел. Чи не найгіршим наслідком такого стану речей стало послаблення громадянської ідентичності серед етнонаціональних груп України. До того ж, вітчизняні медіа часто сприяють цьому, культивуючи думку про сепаратистські настрої та тенденції в поліетнічних прикордонних регіонах. Непродуманість та невідповідність етнонаціональних спільнот у процесі прийняття нового Закону України «Про освіту», зокрема його сьомої статті [див.: 9] призвели до вияву невдоволення з боку сусідніх країн, хоч багатьом зрозуміло, що за захистом етнічних інтересів лежить набагато ширший пласт геополітичних проблем [10; 11; 12]. Одночасно значення та роль етнічних медіа в світовому

співтоваристві зростає надзвичайно швидко. Така ситуація у майбутньому, на нашу думку, чекає й Україну. Про тенденції до посилення етнічних ЗМК свідчать оприлюднені дослідження американського новинного й комунікаційного агентства New America Media («Нові американські медіа») в матеріалі «Ethnic Media in America: The Giant Hidden in Plain Sight» («Етнічні медіа в Америці: гігантська незвідана цілина») [див. дет.: 13]. Так, у той час, коли в усьому світі криза заганає колись успішні газети, журнали, телеканали й радіостанції у глухий кут, одна група ЗМК процвітає й почуває себе бадьоро як ніколи — мас-медіа для етнічних меншин. Це не означає, що вони не відчувають впливу кризових явищ, але потужна підтримка аудиторії дає їм надзвичайно великі шанси на успіх. У червні 2009 року в Атланті відбулася конференція, присвячена етнічним медіа: National Ethnic Media Expo & Awards, яку організувало уже згадане агентство New America Media. Опитування, проведене цією установою та оприлюднене на конференції, довело, що аудиторія етнічних медіа в США за останні чотири роки збільшилася на 16 % (попереднє дослідження було проведено в 2005 році) і становить 57 млн осіб. А загалом у США проживає понад 69 млн людей, яких можна віднести до національних меншин.

Висновки. Проблема розвитку культур народів в іноетнічному середовищі має не лише важливе теоретичне й практичне значення, але й постає, як складний процес вироблення, окрім етнічної, ще й громадянської ідентичності. В інформаційному полі мультикультурного Закарпаття, що межує з чотирма країнами, в умовах вільного поширення закордонної інформації та посилення її впливу на медіаспоживачів краю, усе більше зростає необхідність чіткого розрізнення достовірності/недостовірності, або неповної достовірності фактів у розповсюджуваних матеріалах. Свідоме, чи несвідоме створення негативного контенту загрожує позитивній міжкультурній комунікації не лише в цьому регіоні, але в нашій державі загалом. З огляду на це, в Україні гостро постає питання необхідності підвищення медіаграмотності, як споживачів інформаційного продукту, так і самих журналістів. Ще гостріше постає проблема вироблення в Україні чіткої медіа-системи та розроблення державної інформаційної стратегії, зокрема в поліетнічних регіонах. Створення через ЗМК негативного образу неукраїнських етносів, які, нібито мають цілковито деструктивні настрої та сепаратистські прагнення абсолютно не сприяють виробленню державницької громадянської ідентичності.

Сучасні інформаційно-глобалізаційні реалії змінюються так стрімко, що часто журналістикознавство за ними не встигає. Проте роль медіа як одного з головних каналів інформаційного обміну в усіх сферах суспільного життя традиційно залишається небувало високою. Саме періодика допомогла об'єднатися в культурно-просвітні товариства (а почасти й створити їх) українським емігрантам, що виїхали на початку минулого століття до США, Канади, Франції та інших країн. Завдяки пресі жевріло українське життя серед інтегрованих українців на території Чехії, Польщі, Румунії, Єгипту. Нинішні соціально-економічні реалії в Україні спонукали велику кількість працездатного населення виїхати за кордон у пошуках роботи, зокрема й до Італії, Іспанії, Португалії тощо [див. 14]. І в цьому випадку саме преса стала об'єднувальним елементом серед українців-заробітчан. Нинішня українська емігрантська періодика слугує своєрідним осередком, який несе ідеї згуртування українців навколо християнських та національно-культурних цінностей. Через медіа українські емігранти прагнуть заявити про себе як західноєвропейським, так і українським чиновникам. Отже, українськомовна преса в країнах Західної та Центрально-Східної Європи виконує не лише інформаційну функцію, а насамперед виступає фактором об'єднання українців, підтримує національно-культурницький рух, плекає та пропагує наші традиції, допомагає заробітчанами адаптуватися до життя в суспільно-політичних та економічних умовах чужої країни. Тотожні функції в українському інформаційному просторі виконує преса національних меншин, закликаючи плепати свої народні традиції та звичаї й зберігати етнічну свідомість. З іншого боку, Українська держава змушена виробити таку інформаційно-комунікаційну стратегію, яка не буде відштовхувати неукраїнські етноси, а навпаки — сприятиме виробленню у них громадянської ідентичності, відчуття соціальної відповідальності як повноправних громадян за все, що відбувається в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Здоровега В. Й.* Теорія і методика журналістської творчості: підруч. / В. Здоровега. — 3-тє вид. — Львів : ПАІС, 2008. — 276 с.
2. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. — Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2008. — 260 с.

3. *Степико М. Т.* Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. — Київ : НІСД, 2011. — 336 с.
4. *Остапець Ю. О.* Закарпаття через призму політичних виборів : [монографія] / Ю. Остапець, М.Токар. — Ужгород : Вид-во «Карпати», 2009. — 408 с.
5. *Сіленко А.* Політичний вплив технологій інформаційного суспільства / А. Сіленко // Соціальна психологія. — 2007. — С. 53–61.
6. *Лалл Дж.* Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Дж. Лалл ; пер. з англ. — Київ : «К.І.С.», 2002. — 264 с.
7. *Мак-Люен М.* Галактика Гутенберга: Становлення людини друкованої книги / М. Мак-Люен; пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. — 2-е вид., перероб. — Київ : Ніка-Центр, 2008. — 392 с.
8. *Степико М. Т.* Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) : [монографія] / М. Степико. — Київ : Товариство «Знання», КОО, 1998. — 251 с.
9. *Закон України Про освіту* // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2017. — № 38–39, ст. 380. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 10.10.2017). — Назва з екрана.
10. *Караськов В.* Румунія, Угорщина і Польща — в їх діях є «погано» приховувані територіальні претензії/ Валентин Караськов.// Віче Борислава. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/derzhava-i-suspilstvo/268-rumuniya-uhorshchyna-i-polshcha-v-yikh-diyakh-ye-pohano-trykховuvani-terytorialni-pretenziyi> (дата звернення 03.10.2017). — Назва з екрана.
11. *Угорщина та Румунія будуть разом захищати свої національні меншини на Закарпатті* / Новини Закарпаття. — 03.10.2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://transkarpatia.net/transcarpathia/politic/88104-ugorschina-ta-rumunya-budut-razom-zahischati-svoyi-naconalnmenshini-na-zakarpatt.html> (дата звернення 03.10.2017). — Назва з екрана.
12. *Дорош С.* Що криється за мовним конфліктом між Україною та Угорщиною?/ Світлана Дорош// ВВС — Україна. — 03.10.2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41467131>(дата звернення 03.10.2017). — Назва з екрана.
13. *Ethnic Media in America: The Giant Hidden in Plain Sight*, Jun. 07. 2005 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.newamericamedia.org/news/view_article.html?article (дата звернення 19.11.2006). — Назва з екрана.

14. *Двадцять мільйонів українців проживають за кордоном* — [Електронний ресурс] // Інтернет-ресурс «Рідна країна». — Режим доступу : <http://ridna.ua/2012/12/20-miljoniv-ukrajintsiv-prozhyvayut-za-kor-donom> (дата звернення 23. 11.2014). — Назва з екрана.

REFERENCES

1. *Zdoroveha V. Y.* (2008), *Teoriia i metodyka zhurnalists'koyi tvorchosti: pid-ruchnyk* [Theory and methodology of journalistic creativity], L'viv: PAIS. 276 p.
2. *Rizun V. V.* (2008), *Teoriya masovoyi komunikatsiyi: pidruch. dlya stud. haluzi 0303 «zhurnalistyka ta informatsiya»* [The theory of mass communication], Kyiv : Vydavnychy tsentr «Prosvita», 260 p.
3. *Stepyko M. T.* (2011), *Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formu-vannya : monohrafiya* [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation], Kyiv : NISD, 336 p.
4. *Ostapets' Yu. O.* (2009), *Zakarpattia cherez pryzmu politychnykh vyboriv : monohrafiya* [Transcarpathia through the prism of political elections], Uzhhorod : Vyd-vo «Karpaty» publ., 408 p.
5. *Silenko A.* (2007), *Politychnyy vplyv tekhnolohiy informatsiynoho suspil'stva* [Political Influence of Information Society Technologies] *Sotsial'na psykholohiya — Social Psychology. Spets. vyp.* pp. 53–61.
6. *Lall Dzh.* (2002), *Mas-media, komunikatsiya, kul'tura: hlobal'nyy pidkhid* [Mass media, communication, culture: a global approach] per. z anhl. Kyiv, «K.I.S.», 264 p.
7. *Mak-Lyuen M.* (2008), *Halaktyka Hutemberha: Stanovlennya lyudyny dru-kovanoi knyhy* [Gutenberg galaxy: the formation of a person's printed book] per. z anhl. A. A. Halushky, V. I. Postnikova, Kyiv : Nika-Tsentr, 392 p.
8. *Stepyko M. T.* (1998), *Buttya etnosu: vytoky, suchasnist', perspektyvy (filo-sofs'ko-metodolohichnyy analiz) : monohrafiya* [Being ethnicity: Origins, Present and Prospects], Kyiv : Tovarystvo «Znannya», KOO, 251 p.
9. *Zakon Ukrayiny Pro osvitu Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)* (2017), Vol. 38–39, p. 380 [The Law of Ukraine On Education], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
10. *Karas'kov V.* *Rumuniya, Uhors'hyna i Pol'shcha — v yikh diyakh ye «pohano» prykhovuvani terytorial'ni pretenziyi* [Hungary and Poland in which actions are "poorly" concealed territorial claims] *Viche Boryslava — Vechе Borislav*, available at: <http://viche-borislava.org.ua/index.php/>

- derzhava-i-suspilstvo/268-rumuniya-uhorshchyna-i-polshcha-v-yikh-diyakh-ye-pohano-prykhovuvani-terytorialni-pretenziyi.
11. *Uhorshchyna* ta Rumuniya budut' razom zakhyshchaty svoyi natsional'ni menshyny na Zakarpatti [Hungary and Romania will together protect their national minorities in Transcarpathia] Novyny Zakarpattya–Transcarpathia News 03.10.2017, available at: <http://transkarpatia.net/transcarpathia/politic/88104-ugorschina-ta-rumunya-budut-razom-zahischati-svoyn-naconaln-menshini-na-zakarpatt.html>.
 12. Dorosh S. Shcho kryyet'sya za movnym konfliktom mizh Ukrainoyu ta Uhorshchynoyu? [What hiding behind the linguistic conflict between Ukraine and Hungary?] Svitlana Dorosh// VVS — Ukrayina. — The BBC-Ukraine. 03.10.2017, available at: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41467131>.
 13. *Ethnic Media in America: The Giant Hidden in Plain Sight*, Jun. 07. 2005, available at: http://www.newamericamedia.org/news/view_article.html?article.
 14. *Dvadtsyat'* mil'yoniv ukrajintsiv prozhyvayut' za kordonom [Twenty million Ukrainians live abroad], Internet-resurs «Ridna krayina», Native country, available at: <http://ridna.ua/2012/12/20-miljoniv-ukrajintsiv-prozhyvayut-za-kordonom>.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2017.

Received 23.10.2017.